

Restoring the Rights of Ukrainian Victims of Russia's War

(Återupprättande av rättigheter för ukrainska offer för Rysslands krig)

1. Inledning och projektbakgrund

Rapporten har tagits fram inom ramen för ett samarbetsprojekt mellan den ukrainska människorättsorganisationen **Kharkiv Human Rights Protection Group (KHPG)** och den svenska ideella organisationen **Östgruppen för demokrati och mänskliga rättigheter (Östgruppen)**. Projektet genomförs med stöd från Svenska institutet under perioden 2024–2026.¹ Andra aktiviteter inom projektet omfattar Östgruppens faktinsamlingsresa till Ukraina i april–maj 2025, två besök av KHPG i Sverige samt informationsspridning i båda länderna, upprättandet av en specialiserad databas över försvunna ukrainare och juridiskt stöd till offer och deras anhöriga. Projektets **huvudsyfte** är att stärka rättigheterna för bortförda och fängslade ukrainare samt deras anhöriga, vilka också betraktas som offer i samband med påtvingade försvinnanden. Arbetet innefattar dokumentation av ryska krigsförbrytelser, juridiskt stöd till överlevande samt lokalisering av saknade personer med hjälp av en särskild databas.²

Rapporten betonar att Rysslands aggressionskrig inte började 2022, utan har pågått sedan den illegala annekteringen av Krim och krigsutbrottet i Donbas 2014. Vid rapportens färdigställande beräknas över **90 000 personer** (både militära och civila) vara försvunna till följd av Rysslands aggression mot Ukraina. Termen ”försvunna” syftar i rapporten främst på personer som hålls i ryska fångenskap, medan Ryssland vägrar att uppge var dessa personer befinner sig och på det sättet placerar dem utanför lagens skydd. KHPG har i sin egen databas registrerat runt 8 500 specifika fall av försvunna ukrainare. KHPG tillämpar ett så kallat holistiskt tillvägagångssätt, vilket innebär juridiskt, psykologiskt, ekonomiskt och humanitärt stöd till offer för Rysslands krigsrelaterade brott.

2. Internationell rätt

Det internationella rättsliga ramverket som reglerar situationen för försvunna ukrainare vilar på tre huvudpelare: **internationell humanitär rätt (IHL)**, **internationell rätt om mänskliga rättigheter (IHRL)** och **internationell straffrätt (ICL)**.

Enligt IHL, även känt som krigets lagar, är parterna skyldiga att **skilja mellan civila och kombattanter**. Medan kombattanter aldrig kan åtalas för själva deltagandet i fientligheterna (de åtnjuter så kallad stridsimmunitet), kan civila åtalas för de brott de faktiskt har begått, men

¹ SI-projektet *Restoring Human Rights for Ukrainian Victims of Russian War Related Crimes* löper från den 15 november 2024 till den 15 maj 2026.

² Se: <https://ostgruppen.se/vad-vi-gor/vara-projekt/>.

endast under förutsättning att **de dömts i en rättvis och oberoende domstol**. En central princip är att **varken krigsfångar eller civila har någon lojalitetsplikt (*duty of allegiance*) gentemot den kvarhållande makten**. Enligt IHL är domstolar skyldiga att ta hänsyn till detta vid straffmätning, särskilt med beaktande av att de anklagade inte är medborgare i den kvarhållande makten och inte har begått något brott genom att vara lojala mot sin egen stat. Rapporten betonar att IHL är tillämpligt oavsett om parterna formellt har förklarat krig eller använder alternativa termer som ”särskild militär operation”. Det avgörande är huruvida det råder en väpnad konflikt. En central norm (i både IHL och IHRL) är den absoluta skyldigheten **att behandla alla personer som inte deltar aktivt i fientligheterna (exempelvis krigsfångar och civila) humant**. Mord, tortyr och omänsklig behandling av skyddade personer utgör allvarliga överträdelser av Genèvekonventionerna och klassificeras som krigsförbrytelser. Enligt IHL är **möjligheterna att hålla civila i förvar** under en väpnad konflikt eller ockupation **strikt begränsade**. Internering är endast tillåten om det är **absolut nödvändigt för den kvarhållande maktens säkerhet**. Att olagligt hålla en civilperson i förvar utgör ett allvarligt brott mot den fjärde Genèvekonventionen och klassificeras därmed som en krigsförbrytelse. Såväl internerade civila som krigsfångar måste behandlas humant och garanteras tillräcklig föda, kläder och sjukvård. Tilläggsprotokoll I (API) från 1977 stadfäster **rätten för familjer att få kännedom om sina släktingars öde**. Stater är skyldiga att eftersöka saknade personer och förmedla information via officiella organ. Även under internering behåller civila och krigsfångar **rätten att kommunicera med omvärlden**, särskilt med sina familjer och Internationella rödakorskommittén (ICRC). IHL förbjuder även påtvingade försvinnanden.

IHRL kompletterar IHL genom att erbjuda fundamentala rättigheter som stater måste respektera, även under pågående konflikt. **Rätten till liv**: Denna rättighet förbjuder godtyckligt berövande av liv, såsom utomrättsliga avrättningar. Enligt rättspraxis från Europadomstolen kan påtvingade försvinnanden utgöra kränkningar av både de materiella och procedurella aspekterna av rätten till liv. **Förbud mot tortyr**: Normen mot tortyr och förnedrande behandling är absolut och får aldrig åsidosättas. Anhörigas psykiska lidande vid ovisshet om en närståendes öde har erkänts som en form av inhuman behandling. **Rätten till personlig frihet**: skyddar mot godtyckliga frihetsberövanden. Påtvingade försvinnanden ses som en av de mest flagranta kränkningarna av denna rättighet, då individen placeras helt utanför lagens skydd. **Yttrandefriheten**: innebär en rätt att ha åsikter utan inblandning samt friheten att söka, ta emot och sprida information och idéer genom alla typer av medier. Även om yttrandefriheten kan begränsas av hänsyn till nationell säkerhet eller allmän ordning, måste sådana inskränkningar vara lagstadgade, nödvändiga och proportionerliga.

Inom ramen för ICL kan de dokumenterade handlingarna kategoriseras som krigsförbrytelser, brott mot mänskligheten och i vissa fall även folkmord. Särskilt betydelsefullt är att Ukraina under 2024 ratificerade Romstadgan, vilket stärker mekanismerna för att hålla ryska ledare ansvariga inför Internationella brottmålsdomstolen (ICC). När det gäller rättsligt ansvarutkrävande spelar principen om universell jurisdiktion en avgörande roll, särskilt i länder som Sverige. Denna princip innebär att nationella domstolar har befogenhet att utreda och lagföra de allvarligaste internationella brotten – såsom krigsförbrytelser, brott mot

mänskligheten och folkmord – oavsett var brottet begicks eller vilken nationalitet förövaren eller offret har. Sverige har en lång tradition av att tillämpa denna princip och har sedan den fullskaliga invasionen 2022 inlett en strukturell förundersökning för att säkra bevisning om ryska krigsförbrytelser i Ukraina.

3. Metodik och dokumentation

KHPG använder en omfattande metodik för att lokalisera bortförda ukrainare och för att samla bevis som kan användas i framtida rättsliga processer:

- **Datinsamling:** Information samlas in genom intervjuer med offer och vittnen, fältbesök i befriade områden, juridisk representation och analys av öppna källor (OSINT).
- **Databaser:** KHPG använder flera databaser, däribland en specialiserad databas för att spåra ukrainska fångar och saknade personer som har utvecklats inom ramen för SI-projektet.
- **Hotline:** En kostnadsfri telefonlinje har etablerats för att hjälpa anhöriga att registrera och söka efter saknade familjemedlemmar.

4. Brott mot försvunna ukrainare

Rapporten beskriver hur ryska övergrepp utgör en systematisk och statligt koordinerad policy, snarare än isolerade incidenter, i syfte att bryta ner det ukrainska motståndet. Olika typer av kränkningar har begåtts mot saknade ukrainare, och rapporten fokuserar särskilt på påtvingade försvinnanden, olagligt frihetsberövande, tortyr samt andra former av grym och omänsklig behandling. Tortyr beskrivs som ett av de mest utbredda brotten, där dokumentation visar att en överväldigande majoritet av de ukrainare som hamnar i rysk fångenskap utsätts för grov misshandel, inklusive elchocker, sexuellt våld och psykisk terror såsom skenavrättningar. Därutöver dokumenteras omfattande förekomst av andra former av omänsklig behandling. Dessa handlingar, som bland annat dokumenterats i 33 upptäckta tortyrkamrar i Charkiv-regionen, syftar till att framtvunga erkännanden eller straffa pro-ukrainska åsikter. Parallellt tillämpas en rättsligt oreglerad ”filtreringsprocess” där civila utsätts för förnedrande kontroller av kropp och mobiltelefoner för att identifiera potentiella hot, vilket ofta leder till att individer förs bort till långvarig fångenskap eller påtvingade försvinnanden utanför lagens skydd.

5. Slutsatser och rekommendationer

Rapporten belyser en systematisk rysk policy som syftar till att skrämja och förtrycka den ukrainska befolkningen genom flera typer av övergrepp som påtvingade försvinnanden och olagliga frihetsberövanden, systematisk tortyr samt olika kränkningar som begås i så kallade filtreringsläger. Rysslands handlingar bryter mot ett flertal folkrättsliga normer (inom både IHL och IHRL) och utgör olika typer av internationella brott, däribland krigsförbrytelser. Rapporten understryker att Rysslands agerande inte handlar om enskilda övergrepp, utan om en medveten statlig policy med syfte att utmana det internationella rättssystemet och den globala

säkerhetsordningen. För att säkerställa rättvisa och ansvarsutkrävande för de brott som dokumenterats i rapporten presenteras ett antal rekommendationer på nationell nivå (i Ukraina), samt på regional och internationell nivå. Rapportens författare särskilt understryker att strävan efter fred inte får stå i konflikt med kravet på att ställa förövare till svars, eller med principerna om rättvisa och upprättelse. På nationell nivå uppmanas ukrainska myndigheter att inrätta specialiserade enheter inom rättsväsendet som arbetar med ett utpräglat offerfokuserat tillvägagångssätt vid utredning av internationella brott. Internationellt betonas vikten av att stärka det politiska och finansiella stödet till FN-mekanismer och ICC, samt behovet av att inrätta en särskild tribunal för aggressionsbrottet. För Sverige och övriga Europa rekommenderas att värdländer säkerställer tillgängliga kanaler för ukrainska flyktingar att rapportera krigsbrott, samt att dessa stater aktivt utnyttjar principen om universell jurisdiktion för att lagföra förövare och därmed bidra till att bryta straffriheten för internationella brott.